

A gazdaságelmélet ajánlásai a gyakorlat számára

Bod Péter Ákos: Gazdaságpolitikai döntések válságos időkben.

A magyar eset (2008–2010)

Századvég Kiadó, Budapest, 2011, 261 oldal

Bod Péter Ákos azon magyar közgazdászok közé tartozik, akit nem szükséges külön bemutatni, sem itthon, sem külföldön, hiszen számtalan közleménye jelent meg az elmúlt évtizedekben. Volt ipari miniszter és jegybankelnök, dolgozott az EBRD egyik vezetőjeként Londonban és több egyetem professzora. Nem mellékesen rendszeres szereplője a közéletnek, ahol mértéktartó és kritikus megszólalásai mindig érdeklődést keltenek a politikai paletta teljes egészében.

Bod Péter Ákos kutatási témái az ipar-szervezettől a pénzügypolitikán át a rendszerváltozás és az európai integráció kérdéséig terjednek. Emellett immár évtizedes felsőoktatási gyakorlata is indokolja, hogy legutóbbi kötetében a közgazdasági elméletet a valóság kihívásaival és nehézségeivel szembesítse. A jelen kötet, ami egyszerre kézikönyv és tankönyvként is jól használható anyag, nem a közgazdaságtan és az elmélet önvizsgálatának világméretű áramába kapcsolódik. Sokkal inkább praktikus célokat követ: viszonylag kevés előképzettségűekkel is megérteti azt, hogy a gazdaságelmélet milyen konkrét ajánlásokat fogalmaz meg, s ezek miképp épülnek be – többnyire eltorzultan – a gyakorlatba.

Szerzőnk könyve nem elméletkritika, hanem döntésemélet és annak alkalmazása egy sokunkat közvetlenül érintő kérdéskörre. Azt a dilemmát feszegeti, hogy ha az elméletben nem lehetséges a válság, akkor miképp futottunk mégis bele. És mit tanultunk belőle, vagyis hogyan tudunk valóságközelibb, jobban alkalmazható elméletet kialakítani.

Ha tömönnyel kellene válaszolnom, akkor az „intézmények lényegeinek” (institutions matter) lenne a megfogalmazás. Igen, az emberek közt kialakult játékszabályok, írt és íratlan játékszabályok azok, amelyek a papíron egyre egzaktabb közgazdasági tételeket világszerte – s ekképp nálunk is – valami különös, a konkrét végkifejlet formájában senki által nem kívánt végeredménnyé alakítják. Szerzőnk mindjárt az elején kimutatja, hogy a mikro- és a makroszint sosem lehet azonos, egyiket a másiktól nem lehet magyarázni. S nemcsak azért, mert az egész több a részek összegénél, hanem azért is, mert a társadalomban a gazdasági szempont és az ezt követő cégek mellett a többség nem gazdasági célokat követ, sem elvileg, sem gyakorlatilag. Sem a közhatalom, sem az érdekképviselet, sem a háztartás, az egész civil szféra és sok esetben a külföld sem pusztán a haszonelvet követi.

Bod Péter Ákos már az *első fejezetben* szétfeszíti a szokásos tankönyvi kereteket, amikor azt kérdezi: kik, miről és miképp döntenek? Ebből következően a döntés sosem „optimális”, hanem érdek- és értékvezérelt. Mi több e döntések jó része hierarchiákban születik, ahol az információ gyakran elvész, vagy az érdeken kisiklik. A kormányzat nem egyetlen szereplő, hanem – jó esetben – fékek és ellensúlyok rendszere. A szerző érdekes fejtegetésbe merül (41–46. o.) arról, hogy a jó kormányzás részben szabályokon alapul. Mégsem nélkülözhető a rögtönzés, az eseti mérlegelésen – a józan észen – alapuló gyors reagálás sem. Különösen fontos az az észrevétel (52. o.),

hogyan a döntéshozóknak – különösen a pénzügyminisztérium és a jegybank illetékeseinek – a nemzetgazdaság szintjén általában nincs elégséges és jó minőségű információjuk a döntés „tudományos megalapozásához”, hisz ezek az adatok általában több hónapos (néha éves) késsel jönnek létre.

A *második rész* foglalkozik a válságok idején hozott döntésekkel. Ebben a részben *Herbert Simon* korlátozott racionalitási érveire épít, s bemutatja: a változások menedzselése mindig töredékes és kockázatos, és így egy elvileg jól szabályozott, sőt hiperracionális rendszerben is keletkeznek hibák. Ehhez hozzájárul a biztonság illúziója és a szabályozó politikusok rövidlátása, de a verseny mellékhatása és a Keynestől is ismert csordaszellem, ami a valóságos piacok valóságos szereplőit jellemzi (67–69. o.). De persze ehhez hozzájárulhat és hozzá is járul a kormányzati kudarc (74. o.), különösen az adósság alakulásával szembeni közömbösség esetén. Az elmélet felelőssége (84–89. o.) akkor merül föl, ha saját szépségébe bódulva mindkét kudarcról – azaz a piacról és a kormányzatról – megfeledkezik, és ekképp a hamis biztonságérzetet erősíti, mert a folyamatok teljes kiszámíthatóságát sugalmazza.

A *harmadik fejezet* tárgya a politikai és gazdasági ciklusok, különös tekintettel a hazánkban igen erős politikai konjunktúraciklusokra, aminek hatására választási években a hiány átlagosan 3,2 százalékponttal magasabb a szokásosnál (98. o.). A szerző értékes összehasonlítással mutatja be a versengő elméleteket, ugyanakkor nem hallgatja el azt sem, hogy a fejlett országokra vonatkozóan ezt a vonzó – és elterjedt – elméletet az empirikus elemzések nem igazolták. Sőt a Nagy Mérséklet korában (1992–2007) szinte kivételnek számít

az, ha és ahol – mint nálunk – mégis megfigyelhető. A szerző meglehetősen agnosztikus a szabályalapú költségvetés követelményével és elméleteivel szemben. Érvelése szerint ezek a szabályok akkor működnek, ha magas fokú a társadalmi bizalom, ha erőteljes a kormányzat pénzügyi fegyelem melletti elkötelezettsége, ha érvényesül a közpénzügyek átláthatósága. Igaz, e feltételek mellett külön intézményesülés híján is érvényesül a ciklus kisimulása és persze a közpénzügyek fegyelmezettsége és ennek növekedésserkentő hatása is (130–131. o.).

A *negyedik fejezet* tárgya a nemzetközi pénzügyi rendszer válsága. E végtelen történetből szerzőnk azt emeli ki, hogy a piac elméletéhez legközelebb álló gyakorlati intézmény, a pénzpiac, erősen instabillnak bizonyult, és a korábban kizárt nagy kilengések is bekövetkeztek, méghozzá önerősítő módon. A válsághoz vezető döntéseket elemezve a 142–148. oldalakon kiemeli a globális környezetet, a prociklikus gazdaságpolitikát, az ingatlanpiaci buborékosodást és az értékpapírosodást – valamint az ezekkel szemben közömbös szabályozókat. És amikor a válság kitört, az államok a korábban már-már a múzeumba utalt keresletlénkítő és vállalatmentő beavatkozások sorával enyhítették a pénzügyi összeomlás következményeit. Tegyük hozzá, az nyitott kérdés, hogy a válság emiatt vagy ennek ellenére volt viszonylag gyors lefolyású, mindösszesen 4–6 negyedéven át, illetve hogy nem vetették-e el ekkor a következő pénzügyi megrázkódtatás magját.

Az *ötödik fejezet* tárgya: a magyar állam válságban. A szerző bemutatja a költséges politika egészébe illeszkedő „húzd meg, ereszd meg” kedvezőtlen következményeit, és azt, hogy már 2004-től jelentőssé vált az ország külső sebezhe-

tósége. Ehhez hozzájárult az egymást követő konvergenciaprogramok hitelvesztése, az euró bevezetési dátumának politikai játékszerré silányulása. A 2008 őszén elszabadult adósságválságot a szerző – helyesen – a 190. oldalon a piaci és a politikusi pánik egymást erősítő szomorújátékként írja le. A 2008. október végi 280 forintos euróárfolyam valóban nem volt sokkoló, hisz a középárfolyam közepét se érte el – mégis, a gigahitel iránti kérelem arra utalt, hogy nemcsak a piaci szereplők, de a döntéshozók is nagy bajtól tartottak (194. o.). És valóban: a hitel-megállapodás végigvitele túlnyomórészt már az ügyvezető Bajnai-kormányra maradt.

A *hatodik fejezet* taglalja az állam-pénzügyi válság kezelését. A nyitottság, a már meglévő adósságállomány és a külső piacok szűkülése 2009-ben és 2010-ben nem adott esélyt arra, hogy a válságot a növekedést serkentő lépésekkel oldják föl. A hitelválságra a reálgazdaság szereplői a termelékenységnövekedés és a költségcsökkentés házasításával reagáltak – nem meglepő ezért a munkanélküliség megugrása, a kilencvenes évek első fele, vagyis jó másfél évtizede nem tapasztalt kétszámjegyű szintre, és egész 2011 februárjáig növekedve.

A *hetedik fejezet* a válságok utóéletével foglalkozik, s már címében is kiemeli: a rendkívüli viszonyok nehezen szűnnek meg. Abból, hogy a korábbi jó éveket naiv – már-már panglossi – módon általánosító nézetek megdőlték, nem következik, hogy a nyitottság mérséklése, vagy a pénzügyi közvetítés elsorvasztása, vagyis a korábbi keleti-ázsiai fejlesztési diktatúrák majmolása jelentené a kiutat – fejtegeti a szerző. A biztos csupán az – és ez közös a magyar és a görög esetben – hogy sorozatos hibázás után biztos a büntetés, ha nem is az elméleti modellekben feltételezett azonnali módon.

A 243. oldal ki is mondja a kellemetlen tanulságot: a pénzügyi krízis 2010-re nem oldódott föl, csak elnapolódott. Így pedig a kormányváltást közvetlenül követő lendületes megélénkülésről szóló – némelykor hivatalos dokumentumokban is megjelent – fölvetések minden reális alapot nélkülöztek. Az új kormány központosított irányítási-döntési rendje mellett képes volt a külső környezet gyors változásaira rugalmasan – bár sokszor szokatlan lépésekkel – reagálni. A rendkívüli lépések köre és léptéke a 254–6. oldalak szerint messze túlment a helyzet kényszerén, és az elméletben kevésbé igazolt kínálati oldali gazdaságpolitika leegyszerűsítő értelmezésén alapulhatott. Az adózás és a foglalkoztatás közti közvetlen, lineáris kapcsolat pedig sem általában, sem a hazai konkrét föltételek ismeretében nem mutatható ki.

Következtetéseiben a szerző óv a gazdasági döntések folyamatjellegének közkeletűvé vált elhanyagolásától, az elméletlen kísérletezéstől és a gazdaság szervezeti meghatározottságából s korlátozott tanulóképességéből adódó korlátok semmibevételétől. Mindeme szemléleti hiányosságok a közgazdaságtanban és főként annak oktatásában kialakult, gyakorta túlzottan is leegyszerűsítő szemléletnek is betudható.

Bod Péter Ákos legutóbbi kötete jól felépített, olvasmányosan kifejtett, tanteremben és a szélesebb szakközönség számára egyaránt haszonnal forgatható olvasmány. Mivel le nem zárt történelmi folyamat közepette, mintegy pillanatkép-szerűen mutatja be a fejleményeket, bizonyára lehet vele vitatkozni, s minden elemző a maga szempontjából jogos további kiegészítésekkel is élhet. A kötet kétségtelen előnye olvasóbarát volta, a számos részletkérdést tömören elemző kisdossziék, a szakirodalmi hivatkozások szigorú, de azért a továbbolvasást, il-

letve az alapozást kielégítően segítő köre. A címválasztás számomra talán nagyobb elméleti ívű közelítést is sugallt, de a szerző által választott kifejtést indokolhatja a tartalom és a terjedelem szerencsés egyensúlya. És persze mindegyelőtt az, hogy – organikus, nem fordított műként – a magyar talajban gyö-

kerező, releváns ismereteket ad át az olvasók széles körének. Dícséret illeti a kiadót az ízléses kivitelért és a gyors megjelenítésért, az elfogadható árazásért, kevésbé illeti dícséret a név- és tárgymutató és a lektor immár szokásos hiányáért.

CSABA LÁSZLÓ